

Een grondverkoop op Themaat in 1481

door G. C. A. van Mourik

Toen enige tijd geleden het N. V. -Huis te Utrecht toegewezen werd aan jongeren, kwam de gedachte op om een expositie voor te bereiden over de geschiedenis van dit stukje Utrecht. Vroeger was daar het Regulieren-klooster dat nu nagenoeg verdwenen is, zo ook de kapel. Als lid van een werkgroep heb ik toen vele bladzijden uit het archief van dit klooster getranscribeerd, d.w.z. deze in leesbaar modern schrift "vertaald".

Het betrof acten over aankoop of schenkingen van stukken land, o. a. te Vleuten en omgeving. Het hierbij gaande stuk betreft Themaat en het leek mij aardig deze acte te publiceren en er enig commentaar aan te verbinden.

Op themat

Wij, Jan Frederix'z scout, Ghysbert Hugens'z, Dirc van der Weyde, Gheryt van Wel, Egbert Utenham, Dirc van der Mye, Jacob Weerners'z, Heyn de Bance, Ghysbert Huce Jacobsz'z, Henric de Bance, Egbert Weerners'z, Aernt Jans'z, Dirc Jans'z, Jan Willems'z ende Wouter Jans'z buere, ende voirt die ghemeen buere (= de gezamenlijke inwoners) van Themat in ons liefs heren ghe-recht van Utrecht,

maken kondt allen luden also die kerke van Vlueten, dat onse prochiekerke is, op dese tyt grotelike te afteren is (= in zeer benarde omstandigheden verkeert) vermits (= omdat) dat die kerke nyewe vertymmert is (= verbouwd is).

So ist dat wy dair omme belyen ende kennen (= erkennen en verklaren) dat wi vercoft hebben den eersamen prior ende ghemeen convent van der regulien bynnen Utrecht (= prior en convent van het klooster der Regulieren te Utrecht), om een seker somme van gelde die si bi onse consent (= met onze goedkeuring) voirt betaelt hebben den kercmeysters der kerken voirscreven, ende voirt ghekeert syn in der (= besteed zijn aan) sculden die de kerke van der tymmeringe voirscreven sculdich syn, so wi die gelden die voirscreven kerck ghegunt ende ghegheven hebben,

een laen also die gheleghen is mit horen toebehoren op Themat in der gherechte voirscreven,

ende is streckende van der naten camp (nate of naet = nat; camp = akker; dus drassige akker?) voirt op aen Ockhuyssenre laen toe,

dair den sloet int ghesceyt (= de sloot op de grens) van 't Hairvelt allanges (=

langs) aen de een zide ende die prior ende convent voirgenoemt allanges an die ander zyde naest gheleghen syn (= het dichts bij).

Ende wy scelden dair omme die voirgenoemde prior ende convent ende hoir nacomeling voir ons ende voir onse nacomelingen van deser laen voirsegt clairlike quyt ende dancken hem dair of goede betalinge, den lesten penninc mit ten eersten.

Ende wi hebben dair omme ghelooft (= beloofd) ende geloven voir ons ende voir onse nacomeling mit ghesamender hant ende elx voir al (= gezamenlijk en ieder voor het geheel), den voirgenoemde prior ende convent ende hoir nacomeling dese voirscreven laen ende den vryen eygendom dair of (= daarvan) tot alre tyt te vryen ende te waren ende alle voircommer (= last die reeds op het verkochte rustte) of te doen.

Ende waert sake (= mocht het gebeuren) dat die prior ende convent voirgenoemd of hoir nacomeling tot enigher tyt an dese voirscreven laen, ofte om der lane wille, aensprake, krot (= last), hynder, letsel ofte moeynisse mitten recht of anders ghedaen worde, dat gheloven wi den prior ende convent ter stont mede of te doen ende dat te vryen op onsen coste buten des priors ende convents ende hoir nacomeling horen coste, hynder ende scade, sonder argelist.

In kennisse der wairheit so heb ic Jan Frederix'z als scout voirscreven myn segel an desen brief ghedaen van der gherechtswegen over mi selven ende mede over die ghemeen buer voirscreven om hore beden wille (= op hun verzoek).

Ende want wi buere voirgenoemd lyen ende kennen dat wi dese laen den prior

ende convent voirgenoemd aldus vercoft hebben ghelyck voirscreven staet, so kennen ende lyen wi dat onder des voirscreven scouten segel ende hebben hem ghebeden desen brief mede over ons te beseghelen mit sinen seghel, want wi op dese tyt selve gheen segelen en hebben.

Ende ic Frederic Utenhamme, als maerschalc van der Nedersticht van Utrecht, lye ende kenne dat ic als marscalc van myns liefs genadichs heren wegen van Utrecht al tgheen dat voirscreven staet bi minen wille, rade ende consent ghesceyt is ende dat belieft hebbe (= goedgevonden heb) ende belyene mit desen brief.

So heb ic thes oirconde minen segel als marscalc van myns genadichs heren wegen boven an desen brief ghehanghen. Ghegheven int jair ons heren dusent vierhondert een ende tachtich op ten vyftienden dach in Aprille.

Akte van 4 mei 1481

Het boven beschreven stuk is gedateerd 15 April 1481 en dat moet dus volgens de Juliaanse kalender zijn, want de Gregoriaanse tijdrekening werd in de Nederlanden pas in 1583 ingevoerd op bevel van Paus Gregorius XIII bij zijn bul "Intergravissimus" van 24 Februari 1582. Volgens onze tijdrekening zou de datum 4 Mei 1481 moeten luiden.

De acte leert ons dat Themaat in die tijd lag in het gerecht Utrecht. Landsheer van het Bisdom Utrecht was toen (1456-1496) de bekende bisschop David van Bourgondië. Zijn bewind was, vooral in het Nedersticht, gekenmerkt door grote onrust. Als men de geschiedenisboeken er op naslaat, lijkt het wel of iedereen met iedereen ruzie had; het was ook

Op themat

My Jan frederyc zc scout ghusbert hugens zc die vand wyde gheeyt vā wel egbert
 vten ham die vand mye jacob weerners zc heyn de bance ghusbert hugt iacob zc zc
 henric de bance egbert weerners zc aertut jans zc die jans zc Jan willemis zc en wou
 ter jans zc buere en voort die gheineen buere vā themat in ons liefs heren gherechte
 van vtrecht maken konde allen liden also die kerke vā vlueten dat onse pro
 dye kerke is op dese tijt grote like te asteren is vermits dat die kerke nyuwe ver
 ymet is so ist dat wy dat omē belyen en kenne dat wi vercoft hebben den eer
 samen prior en gheineen convent vand regulien bynen vtrecht om een seker som
 me van gēde die si bi onse consent voort beuelt hebben den kerkenmeesters der ker
 ken voirsē en voort ghekeert sijn in d' salden die de kerke vand tyneringe ver
 se saldich sijn so wi die gēden die voirsē kerke ghegunt en ghegheuen hebben
 een laen also die gheleghen is mit horen toebhoren op themat in d' gherechte
 voirsē en is streckende vand natten camp voort op aen ockshursene laen toe dat
 den sloet ine gheseyt van thairude allanges aen d' een zide en die prior en ge
 convent voirsē allanges an die ander zide maect gheleghen sijn En wy salden
 d' omē die voirsē prior en convent en hore naomelingē voort ons en vore onse
 naomelingē van deser laen voirsē d'arlike quist en dancken hem dat of gods
 becalinge den lesten peninc mitten eersten En wi hebben dat omē ghelooft ende
 gelouen voort ons en vore onse naomelingē mit ghesamen d' hant en elc vore al
 den voirsē prior en convent en hore naomelingē dese voirsē laen en den vryen
 eygēdom dat of tot alre tijt te vryen en te witen en alle voortwinc of te doen
 En waere sake dat die prior en convent voirsē of hore naomelingē tot engher
 tijt an dese voirsē laen ofte om der laene aville acusprake ketot hynder letsel ofte
 moeynisse mitten recht of anders ghe daen worde dat ghelouen wi den prior en
 convent ter stont mede ofte doen en dat te vryen op onsen coste buten des priors
 en convents en hore naomelingē horen coste hynder en scād sond' argelist In se
 nisse der waerheit so heb ic Jan frederyc zc als scout voirsē mijn segel an desen brief
 ghedaen vand gherechts wegen ouer mi seluen en mede ouer die gheineen buer
 voirsē om hore beden wille En want wi buere voirsē heren en kenne dat wi dese
 laen den prior en convent voirsē aldus vercoft hebben gheluyf voirsēreue staet
 so kenne en heren wi dat onse des voirsē scouten segel en hebben hem ghebede de
 se brief mede ouer ons te bescghelen mit sinen segghel want wi op dese tijt selue
 gē en segelen en hebben. En ic frederyc vten hāme als maerschalck vand nedersticht
 van vtrecht heren en kenne dat ic als maerschalck vā mijns liefs genadichs heren
 wegen van vtrecht al tyheen dat voirsēreue staet bi minē wille ende en consent
 gheseyt is en dat belieft hebbe en belyene mit desen brief so heb ic ihes ouerwende
 mijn segel als maerschalck van mijns genadichs heren wegen bouen an desen brief
 ghehanghen ghegheuen Ino jare ons heren dusent vierhondert een en tachtich op
 ten vufftienden dach in april

de tijd van de Hoekse en Kabeljauwse twisten en menige ridderhofstad in onze streken wisselde van bezetting of werd verwoest.

Ook de kerken, en met name de kerktorens, waren voor het immer opnieuw heen en weer golvend oorlogsgeweld

niet veilig. Voor de burgerbevolking konden ze nog wel eens enige schuilplaats bieden omdat de aanwezigheid van "de allerhoogste" zelfs bij het ruwe krijgsvolk nog wel ontzag afdwong. Anders werd dat als militairen zich in de kerktoeren - toch meestal een robuust

en voor verdediging geschikt stenen bouwsel - verschansten; dat leert ons de geschiedenis van Jan van Schaffelaar, een bisschoppelijk krijgsoverste, die op 16 juli 1482 dacht zich in de kerktoeren van Barneveld in veiligheid te kunnen stellen.

Na een rusteloos bewind van negenen-dertig jaren overleed bisschop David op 16 April 1496 op zijn slot te Wijk bij Duurstede. Hij had zijn tegenstanders, de Hoeksens, hardnekkig geweerd en vervolgd en niet altoos die vergevensgezindheid aan de dag gelegd, welke een vroom Christen betaamt. Men kan daar tegenover stellen dat zijn hof te Wijk bij Duurstede een centrum was van wetenschap en kunst, maar daar had de plattelandsbevolking geen boodschap aan. Het platteland was, na al die oorlogsjaren en de ermee gepaard gaande plunderingen en brandschattingen, uitgeput en verarmd.

Arme parochie

Parochies zijn overal en altijd arm geweest maar we kunnen, het bovenstaande in aanmerking nemende, gerust er op vertrouwen dat "de buere van Themat" in 1481 niet overdreven toen ze stelden dat hun kerk "grotelike te afteren" was. En of er nu sprake was van herstel van oorlogsschade of van "achterstallig ondehoud", de "tymmeringe" moet niet worden opgevat als een grootscheepse verbouwing, vernieuwing of uitbreiding.

De verkopers zijn de gezamenlijke inwoners van Themat waarvan er, behalve scout Jan Frederix'z, een 14-tal met name wordt genoemd. Het is niet duidelijk hoe zij gezamenlijk eigenaar van de in het geding zijnde "laen" konden zijn, hoewel zij zich hoofdelijk garant stellen voor het "vrijen en waren".

De kopers waren de prior en het convent van het Regulierenklooster te Utrecht, dat volgens de acte reeds enig land onder Themat in bezit had. Dat klopt wel, want op St Jacobsdag (20 juli) in de zomer van 1419 verkoopt het St Pietersgasthuis te Arnhem aan ons klooster 5 morgen (= ca 4,2 ha) land te Themat, boven naast geland (= begrensd door) ridder Frederik van Zulen en beneden naast geland die zytwyn (= zidewinde = binnendijk of kade langs een stuk land) die den gerechte van Themat toebehoort. Op 10 Februari 1480 wordt het bezit uitgebreid door aankoop van Willem Foeyte's weduwe en haar zoon Lambert Foeyt van de helft van 7 hondt (= ca 1 ha) land op Themat, waarvan de andere helft toebehoort aan Egghert Spiericksz. en diens vrouw, boven naast geland de Oeckenhuser laen en beneden de Regulieren.

Het waren in die tijd en met name in het Sticht vooral de kerkelijke instellingen die de grond in eigendom hadden en die er ook bij voortdoring op uit waren dat bezit uit te breiden.

Weiland verkocht

Verkocht wordt een "laen". Gewoonlijk verstaan we onder een "laan" een weg, aan beide zijden met een of meer rijen bomen beplant. Onze onvolprezen van Dale geeft nog een betekenis, nl.: een lange smalle weide of grasvlakte. Deze laatste verklaring is het aantrekkelijkst want wát zou "den eersamen prior ende ghemeen convent" kunnen hebben bewogen een wég te kopen? Op gelijke voet moet dan "Ockhuysenre laen" worden vertaald met: lang smal Ockhuizener weiland. Ten overvloede zij opgemerkt dat hier slechts in naam een relatie bestaat met de van de Brink naar de Polderweg lopende Ockhuizerweg te Haarzuilens.

Het land, verkocht door de godvruchtige lieden van Themat om hun kerk er bovenop te helpen, moet hebben gelegen in het gebied dat rond de eeuwwisseling door Copijn werd omgetoverd tot kasteelpark.

De geografische aanknopingspunten om het gebied nader te localiseren zijn uit het hedendaagse kaartbeeld grotendeels verdwenen. Op de Topografische kaart van 1900 (verkend in 1887) staat nog het Hareveld aangegeven, begrensd door Haarlaan, Heikop en Lagehaarse-dijk. De boerderij Ockhuizen (Ockhuizerweg 20) bestaat nog steeds, al is het gebouw van nu 18e eeuws.

Slecht gedrag Utenham

Van Frederic Utenhamme, "marscale van myns liefs genadichs heren wegen", is ook nog een spannend verhaal te vertellen. In 1325 droeg Frederik Utenham (uit het Huis van Woerden) het huis Den Ham op aan de graaf van Holland en ontving het van hem in leen terug. Op St Pietersavond in 1347 verbond deze Frederik met zijn zoon Peter zich bij verdrag, om vanuit het huis Den Ham geen kwaad te doen aan de bisschop of de stad Utrecht. Diens achterkleinzoon, in 1442 met Den Ham beleend, hield zich hier echter niet aan. Deze Frederik Utenham was maarschalk van het Nederkwartier van het Sticht (= bisschoppelijk ambtenaar die op het platteland van het Sticht de hoge jurisdictie uitoefende) en maakte zich met zijn zoon Frederik schuldig aan afpersingen, waarvan speciaal het Kapittel van Oud Munster te lijden had. Dit Kapittel liet hen in 1465 gevangen zetten, maar in 1466 waren zij door de hulp van drie anderen uit het gevang ontkomen. Zij werden voor eeuwig uit de stad Utrecht verbannen.

In 1468, toen Frederik senior gestorven

was, kreeg Frederik junior (inmiddels ook Maarschalk van het Nedersticht) verlof de stad te betreden om zijn geschillen met de heren van Oud Munster en Sint Marie bij te leggen. Als gevolg hiervan werd in 1471 zijn verbanning opgeheven. De bisschop verzocht hem toen op de vergadering van de Staten te komen. Zijn gedrag bleef echter slecht en er kwamen steeds klachten binnen, met het gevolg dat hij in 1479 weer gevangen werd gezet, blootshoofds de Raad van Utrecht om vergiffenis moest vragen en plechtig beloven zijn leven te zullen beteren.

Dit laatste geschiedde echter niet, met het gevolg dat zijn huis Den Ham door de Utrechters werd ingenomen. Hijzelf werd te Breukelen gevangen genomen en op 16 April 1482 te Utrecht onthoofd.

Er zijn geen harde bewijzen dat onze Frederik zijn "consent" ook duur heeft laten betalen door de "buere van Themat" maar gezien het bovenverhaalde lijkt dat niet geheel onmogelijk.

Verantwoording:

Gemeente-archief Utrecht: Inventaris Regulierenklooster no's 870, 871.

Kastelenboek Utrecht: Den Ham.

Jhr Mr E. B. F. F. Wittert van Hoogland: Bijdragen tot de Geschiedenis der Utrechtsche Ridderhofsteden en Heerlijkheden: Den Ham.

Boekbespreking

"Dirkje" boerenmeid

Fragmenten en notities van Elisabeth Boerhave - Cramer vrijmoedig uitgewerkt door Mr. Jan Veenhoven.

Uitgave van de Stichting ter bevordering van het opsporen, uitgeven en verspreiden van de geschriften van Elisabeth Boerhave - Cramer.

Het interessante van dit allerdroevigst verhaal is, dat het zich afspeelt in de 2e helft van de vorige eeuw in onze woonstreek. De twee deeltjes zijn verkrijgbaar in het museumwinkeltje van de Stichting, Hoogt 6, te Utrecht ad f. 6,90 per deel.

Het beschrijft de wederwaardigheden van Dirkje Kooy alias Veldhuizen, vanaf haar geboorte in 1853, wat al een gedeeltelijk "doofpot"-gebeuren was....., haar armelijke jeugdjaren, haar werkhuisen vanaf haar 12e jaar als boerenmeid, hetgeen haar nootlottig werd op haar 16e levensjaar. Haar arrestatie door de menselijke veldwachter Hendrik van Veen na brandstichting op de boerderij van boer van Vliet op de Wagendijk te Kockengen, het proces en haar uiteindelijke straf.